

SARTRE

"Varoluşçu felsefe, Kierkegaard'dan Marcel'e tanrıci, Heidegger'den Sartre'a tanrıtanıamaz varoluşçuluk şeklinde adlandırılarak uzanan iki karşıt çizgiden oluşmaktadır. Genel çizgileriyle, bir taraftan bireyin varoluşunu hareket noktası olarak kabul eden bir varlık felsefesi iken, diğer taraftan da, bu kişinin dünya içindeki yer alışlarını, başkaları ve toplum karşısındaki yerini ve değerini anlamaya çalışan, onun eylemlerinin temelindeki sorumluluğunu şiddetle hissedenden bir etik ve değerler felsefesi görünümündedir. Temel soru şudur : İnsan anlamsız olan bu dünyada nasıl yaşar ? Anlam arayışının aranmasının sebeplerine baktığımızda dönemin şartları bize yol gösterecektir. 20. yy 'ın ilk yarısında toplumsal yapıdaki değişmelerle birlikte , endüstri ve teknik gelişmeler olmuş , kapitalist yaklaşımlar sonucu sınıflar arasında farklar artmış ; geride bırakılan iki dünya savaşı sonrasında yaşanan bunalımlar , yeni bir savaşın korkusunu yaratmıştır. Birey mutsuzluğa ve huzursuzluğa itilmiştir. Bununla baş etmek için dayanışma içerisinde olmuştur , bu toplumsallaşmanın sonucu olarak kişisel özgürlüğünü yitirdiğini düşünen insan özgürlüğüne sahip çıkabilmek adına varoluşçuluğa sığınmıştır. Varoluşçuluğa dair tanımlar tek değildir, tek bir tanımda uzlaşılmasa da , varoluşçuluğa dair temel ilke bellidir. Hem tanrıci , hem tanrıtanıamazların birleştiği nokta insanda "varlığın " özden önce geldiği fikrinin kabul edilmesidir. İnsan kendi özünü seçer. Yani öz , varoluştan sonra geliyor demektir. Seçmek için önce özgür olmak gereklidir. Dünyaya geldiğimizde birtakım şartlar söz konusudur , ama onlar karşısındaki tavrımızı biz seçeriz. Diğer önemli kavram da bir sınıra bağlı olmayan " özgürlük " tür. Bu özgürlük seçme özgürlüğüdür. (Bender, 2009: 24,25). Sartre da diğer varoluşçu filozoflar gibi varoluşçu bir çizgiden insanın özgürlüğe giden yoluna taşlar döşemeye çalışmıştır. Onun özgürlük anlayışını anlayabilmek için yukarıda da bahsettiğimiz varoluş özden önce gelir ilkesindeki varlık öz ilişkisini anlamak önemlidir.

Sartre'a göre sadece insanda varoluş özden önce gelmektedir. Yani insan eylemleriyle özünü inşa eden bir varlıktır. Varoluş , özün oluşumunun imkânıdır insan doğuştan gelen bir öze sahip

değildir. Tanrı yoktur , bu nedenle insan yaptıklarına hiçbir dayanak bulamayacaktır . Varoluş özden önce gelince kadercilik söz konusu değildir , insan özgürdür. Kısaca Tanrı yoktur Tanrı yoksa varoluşu özden önce gelen bir varlık vardır. Bu da insandır ; ilkin insan vardır , yani insan önce dünyaya gelir , var olur , ondan sonra kendi özünü oluşturur. Peki insanı diğer canlılardan ayıran özelliği nedir niçin sadece insanda varoluş özden önce gelmektedir? İnsan taş ve sopa gibi basit ve bilinçsiz bir varlık değildir . Taş ve sopa ne ise odur. İnsan ne olması gerektiğine kendisi karar verir (Çelebi , 2014 : 65) . Dolayısıyla insanın bilinçli olması onu diğer varlıklardan ayırıyor ve bilinciyle insan kendi amacını kendi inşa ediyor bu amacı inşa ederken de herhangi bir dayanağı yoktur. Kendi için hazırladığı amaçtan başka amacı da yoktur , bu amaçları gerçekleştirdikçe de özünü inşa edecektir. İnsan kendi amacını kendi seçebiliyorsa , kendi özünü oluşturabiliyorsa bunun koşulunu da özgürlük de aramak yanlış olmayacaktır. Ancak özgür bir varlık kendi amacını belirler , kendi özünü inşa eder. Sartre 'ı çağdaşlarından ayıran en önemli özelliği özgürlüğü seçme , sorumluluk , bunaltı gibi kavramlarla ele almasıdır. Bu makalenin amacı Sartre'ın özgürlükten ne anladığı , hangi kavramlarla bağlantılı açıkladığı , özgür olan insana ne gibi sorumluluklar yüklediğine bakmaktır.

Sartre'ın Özgürlük Anlayışı

Özgürlük varoluşçukla ya da Sartre ile birlikte başlayan bir konu değildir. Felsefe tarihinde tartışmalara çokça konu olmuştur, tarih boyunca devletler , milletler özgürlükleri için savaşmıştır. Fakat birey burada çoğunlukla geri planda kalmıştır bireyin özgürlüğü varoluşçu felsefe ile birlikte ön plana çıkar. Bir varoluşçu olan Sartre da bireysel özgürlük üzerine felsefi düşüncesini inşa etmiştir. Kişi özgürleşirse bunun sonucunda özgür bir toplum da oluşacaktır. Sartre 'da insanın özgürlüğünün dayanak noktasının insanın özünün belirlenmemiş olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Burada anlatılmak istenen " belirlenmemişlik" anlamındaki

özgürlüktür. İnsan bu dünyaya bırakılmıştır, insanın varoluşu belirsizdir. İnsanın eylemlerini belirleyecek olan da kendi koyduğu amaçtır. Yani insan kendisini kafasında nasıl hayal ediyorsa ona dönüşebilir.

"Sartre'da özgürlük tür olarak insanın bir varlık yapısıdır, insanın varlık dokusudur. Özgürlük insanın varoluşunun belirlenmemiş olduğunun ve kişinin kendini var etmede hiçbir engelinin olmadığına bilgisi ve bilincidir. Sartre'da özgürlük tür olarak insan yaşamında bir olanak halindedir. Özgürlüğün bir olanak dâhilinde olması, özgür olduğunun bilincinde olan bazı kişilerin bu olanakları gerçekleştirmesi olarak karşımıza çıkar"(Akkoç , 2014 : 224). Yani burada anlatılmak istenen şudur evet özgürlük zorunluluktur, insan zorunlu olarak özgürdür. Fakat özgürleşmek için bilinçli bir çabalama söz konusudur. Doğuştan özgürüm ve bitti . Hayır, özgürlüğü ortaya çıkarmak için bilinçli bir eylem , çaba olmalıdır! Dolayısıyla özgürlük burada bir potansiyeldir , bu potansiyeli ortaya çıkarmak da yine insanın eylemleriyle ortaya çıkar. Ben bunu sanat yeteneğine benzetiyorum diyelim ki bir insanda sanata dair yetenek var eğer bu kişi eline bir enstrüman alıp çalmamışsa yahut bir resim çizmemişse bu potansiyeli ortaya çıkmaz . Sanatçıya da yeteneği zorunlu olarak verilmiştir , bu yetenek nasıl ki eylemle ortaya çıkıyorsa ; insanda da özgürlük olanaktır ve eylemde kendini gösterir. İnsan bu dünyaya bırakılmıştır ve eylemleriyle kendi özünü kendi oluşturmaktadır dedik. Buradan varacağımız yol şudur : Eğer insan tüm yapıp etmelerinin dayanağıysa , tüm yapıp etmelerinden de sorumlu olmaktadır.

Özgürlük ve Sorumluluk

İnsan tamamıyla özgürdür diyen Sartre'ın özgürlük anlayışı serbestlik demek değildir. Özgürlük sorumlulukla ilişkilendirilmiştir. İnsan tüm yapıp etmelerinden sorumludur. Aslında insanı sorumluluğa getiren şey de özgürlüktür. Kişi tüm yapıp etmelerinden sorumludur çünkü seçimleriyle hayatını istediği yöne çevirebilir. Hayatını tamamıyla kendi oluşturan insan bu özgürlük nedeniyle tamamen sorumluluğu almak zorundadır.

"Sartre ‘Varlık ve Hiçlik’ kitabında insanın durumunu şöyle bir örnekle betimler. Dünyanın içinde terk edilmiş bir durumdayım, tabi bu suyun üstünde yüzen bir tahta parçası gibi pasif kalacağım anlamına gelmez. Tam aksine kendimi terk edilmiş bir dünyaya angaje (bağlanmış) olmuş olarak bulurum, ama ne olursa olsun ve ne yaparsam yapayım sorumluluklarımdan asla kaçamam; çünkü sorumluluklarımdan kaçma isteğimden bile sorumluyum"(Akkoç , 2019 : 226). Böylece Sartre felsefesinde insana verdiği aşırı özgürlüğü aşırı sorumlulukla bağlayarak özgürlüğü başıboşluktan sorumluluğa taşımış oluyor. Burada insan kendi yapıp etmelerinden sorumlu olduğu kadar kendi dışında gerçekleşen olaylardan da sorumludur. Dolayısıyla insan eylemlerinin sebebidir. Tümüyle özgür olduğunu bilen insanda bu durum bir süre sonra endişeye sebep verecektir. Bu tümüyle özgür olma durumu insana aşırı sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluk sadece kişinin kendi sorumluluğu değil dünyadaki her şeyden sorumlu olmasıyla daha da artar. Öyle ki insan bu sorumluluk karşısında dehşete kapılır , telaşlanır . Fakat insan eylemleriyle bu durumu aşmaya çalışacaktır. Şimdi şöyle bir değerlendirecek olursak insanlar birbirinin sorumluluğunu üstlenirse barışa giden yol da açılacaktır. İnsan özgürdür bundan dolayı sorumlulukları vardır bu sorumluluk kendini kapsamakla birlikte tüm dünyayı kapsamaktadır. O halde Sartre 'a göre dünyadaki olumlu olumsuz her şeyden hepimiz sorumluyuz. Diyelim ki bir sorun varsa o hepimizin sorumlu olduğu bir şeydir. Günümüzün de en büyük sorunlarından biri olan savaş hakkında ise görüşleri şöyledir :Sartre, ‘Özgürlüğün Yolları’ adlı üçlemesinin ikinci kitabı olan ‘Yaşanmayan Zaman’da; ‘Savaş bir hastalık değildir. Savaş katlanılmaz bir felakettir. Çünkü insana insan eliyle gelir...Ben savaşı bir hastalık gibi kabullenmek ve ona katlanmak zorundayım. Yok yere. Erkeklik belası. Korkusuz bir hasta olacağım o kadar. Neden dövüşeyim?Savaşın haklılığına, kaçınılmaz olduğuna, gerekli olduğuna inanmıyorum.Neden dövüşmeyeyim? Postum kurtarılmaya degecek bir post değilki. ‘Evet’ dedi, işte beni böyle yönetiyorlar Bir noktaya yönlendiriyorlar. Basit bir memur, bir emir kulu. Ve onda bıraktıkları ,memurların o kederli

stoisizminden ibaret, o kendilerine olan saygıları yüzünden her şeyi , yoksulluğu, hastalıkları ve savaşı, hepsini kabul eden memurların acı stoisizmi.” diyor (Kayra , 2006 , 66) . Bugün modern dediğimiz bu çağda bu savaş hali hâlâ yaşanıyor . Orta Doğu 'da sivil halka ateş açılıyor ve aç bırakılıyor , çocuklar yetim ve öksüz kalıyor. Aslında temelde onların özgürlükleri elinden alınıyor . Sartre 'ın dediği özgürlük anlayışı sorumlulukla ilişkilendirilebilseydi herkes diğerini sorumluluğunda görürdü ve bu felakete imza atmazdı. Günümüzdeki durum şu ki : İnsan özgürlüğünü kendi inşa etmiyor. Geçmiş , tarihi ideallere inanıyor ve bu idealler uğruna gerekirse kaos çıkarıyor. Özgürlüğünün bilincine vardı diyelim , özgür olduğunu bilse de diğerinin de özgür olduğunu kabul etmiyor dolayısıyla onun sorumluluğunu da üstlenmiyor. Ama eğer kendi özgürlüğünün farkına varsaydı kendi hayatını kendi inşa edecekti . Fakat böyle yine tehlike bitmiyor sorumlulukla birlikte özgürlüğü ele almadığında kendi özgürlüğü için kaos çıkarabilir ama özgürlüğü sorumlulukla ilişkilendirince diğerinin de özgürlüğünden sorumlu olmuş olacaktır . Böylece onun özgürlüğünü de sağlamaya çalışacaktır. Bu sadece savaşın değil birçok problemin çözüme ulaşmasını sağlayabilecek önemli bir düşüncedir. Fakat bu özgürlük ve sorumluluk ilişkisi her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabilir. İnsan bu dünyaya bırakılmıştır , yani özgürdür ,bu özgürlük dolayısıyla seçimleriyle hayatını istediği yöne çevirebilir. Yine bu özgürlüğün getirdiği bir sorumluluk söz konusudur . Bu sorumluluk kendi davranışlarımız ve seçimlerimizi kapsadığı kadar dünyada olup bitenlerden de bizi sorumlu tutar. İnsanı bu sorumluluk her zaman özgürlüğe götürmez öyle ki özgürlük insana yük olur . İnsanın düştüğü bu psikolojiyi Sartre bunaltı olarak adlandırır. Bu bunaltı ile baş etmenin tek yolu eylemde bulunmaktır. Yani insanı kurtuluşa çıkaracak şey yine özgürlük oluyor.

Sonuç

Özgürlük tarih boyunca birçok tartışmaya konu olmuş, uğruna savaşlar çıkmış bir konudur. Sartre da insanın özgürlüğü için savaşmış bir düşünürdür. 20. yüzyıla felsefesiyle etki eden, yaşadığı döneme ışık tutan Sartre, felsefesinin temeline özgürlüğü yerleştirir. Sartre için

varoluş özden önce gelir yani insan önce var olur daha sonra eylemleriyle, yapıp etmeleriyle kendi özünü oluşturur. Öyle ki insan bu dünyaya bırakılmıştır varoluşunun herhangi bir dayanağı yoktur dolayısıyla insan özgürdür. Bu özgürlük tür olarak insanın özgürlüğüdür. İnsan, taş ya da sopa gibi değildir. İnsan bilince sahiptir bundan dolayı yapıp etmeleriyle hayatını istediği yöne yönlendirebilir. İnsan bu özgürlüğü dolayısıyla yaptıklarına hiçbir dayanak bulamayacaktır. Böylece hayatının iplerinin kendi elinde olduğunu kavrayacak ve o ipleri kendi yönetecektir.

Sartre özgürlüğü seçme, sorumluluk, bunalı gibi kavramlarla birlikte ele alır. Bu kavramlar olmadan onun özgürlük anlayışını anlayamayız. Eğer insan özgürse, bu özgürlük dolayısıyla hayatını istediği yöne çevirebiliyorsa, yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. İnsan bu dünyaya bırakılmıştır, varlığının dayandığı bir öz yoktur, kendi özünü kendi oluşturacaktır. Özünü oluştururken tüm yapıp etmelerinden sorumludur. Sadece kendinden değil dünyadaki her şeyden sorumludur. Sartre'ın felsefesi insanlığı özgürlüğe oradan da sorumluluğa götürmesi bakımından barışın gerçekleşmesine teorik olarak katkıda bulunmaktadır. Eğer insan eylemleriyle tüm insanlığa karşı sorumluysa kendi türünü savaş felaketine sürükleyemez. Dolayısıyla onun felsefesinde barışın temelini özgürlükte aramak yanlış olmayacaktır.

Bir yandan baktığımızda özgürlük kulağa hoş geliyor. Çünkü hayatını istediği yöne çevirebileceğini düşünmek insana özgüven kazandırıyor. Fakat dünyadaki her şeyden sorumlu olmak hem iyi hem kötü şeylerden sorumlu olmak demektir. Bu diğer taraftan insana yük olur, insan bu yükün altında ezilir. İnsanın düştüğü bu psikolojik duruma Sartre , bunalı adını verir. İnsan yapıp etmeleriyle bunalı duygusunu aşabilir. Böylece insanı bunalıma sürükleyen özgürlük diğer taraftan aynı bunalımdan insanı kurtaran şey oluyor. Onun felsefesinde tüm yollar özgürlüğe çıkıyor.

KAYNAKÇA

Akkoç, N. (2019). Jean Paul Sartre’ın özgürlük anlayışının önemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 217–233.

<https://doi.org/10.21550/sosbilder.420474>

Bender, M. T. (2009). Varoluşçuluk ve Jean Paul Sartre örnekleme. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(4), 23–33. <https://doi.org/10.18603/std.90611>

Çelebi , V . (2014) . Jean Paul Sartre’ın Varoluşçuluk Düşüncesi , *Beytulhikme an International Journal of Phiosophy* , 4:2 , 63-76

Kayra, B. (2006). Jean Paul Sartre’ın özgürlük anlayışı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.